

состояние города во время передачи его во владение и управление Курбскому на ленном праве, что по законам ВКЛ предусматривало исполнение князем наравне со шляхтой земской воинской повинности и обязательств государственного служащего. Показана деятельность наместников князя, которым он щедро раздавал владения в Ковельской волости. Изучен характер взаимоотношений владельца города, его служебников с представителями верховной власти, городскими управленцами, горожанами и ковельскими евреями. Рассматривается развитие в Ковеле торговли и ремесла, участие в них ковельских мещан. Раскрываются некоторые стороны городской жизни, организованной на принципах магдебургского права, в частности деятельность ковельских войтов.

Ключевые слова: Великое княжество Литовское, Польская Корона, Волынская земля, привилей, князь, староста.

Bortnikova Alla. Kovel During Prince Andrei's Kurbski. The article analysis of the organization and self-government in Kovel in the time of Prince Andrei's Kurbskii (1564–1583). It was showing the status of the city at the time of its transfer to the ownership and management of Kurbski on feudal law that provided for by the law GDL par with the nobility performance by Prince and the County of military conscription obligations of public servants. It was showing the activity of the governors of the prince, which he generously distributed ownership in Kovel parish. We study the nature of the relationship of the owner, his missal with the supreme power, city managers, citizens and Kovel Jews. We consider the development of trade and crafts Kovel, Kovel participation in bourgeois. Disclosed some aspects of urban life, organized on the principles of Magdeburg rights. Evidence that serves up Kovel enter.

Key words: Grand Duchy of Lithuania, the Polish Crown, Volyn land, Privilege, Prince, Mayor.

Стаття надійшла до редколегії
23.04.2013 р.

УДК 94(477.82-2)«15»:352

Оксана Штанько

Луцьк: місто і соціум у другій половині XVI ст.

У розвідці здійснено спробу помістити сферу взаємозв'язків міста та соціуму Луцька другої половини XVI ст. в умовну схему грод – магістрат – міська громада. На основі виявлених архівних джерел визначено особливості їхніх відносин у різних проявах – від конфронтації до взаємодії як на особистісно-приватному, так і на колективно-корпоративному рівнях.

Ключові слова: Луцьк, міщани, магістрат, грод, міські урядники.

Постановка наукової проблеми та її значення. Луцьк як місто вперше згадано в Іпатіївському літописі під 1085 р. Воно стрімко зростало та розвивалося, зайнявши згодом особливе місце на карті пізньосередньовічної та ранньомодерної Центрально-Східної Європи.

Доволі вагомим і визначальним для історії «столечного граду» Волинської землі стало XVI ст. – період радикальних змін у суспільно-політичному устрої міста, пов'язаних з утвердженням європейських норм магдебургії. Це впливало на фактичний поділ Лучеська, умовно кажучи, на частини, кожна з яких підпорядковувалася різним урядам – магістратському чи замковому, або належала до іншої юрисдикції. Водночас такий поділ міста не перетворював кожен із його частин на замкнений простір: підпорядковуючись різним урядам, луцькі міщани залишалися в незмінному суспільному полі одного міста.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Вивчення окремих аспектів історії Луцька, зокрема історичного розвитку міста на етапі надання йому самоврядних традицій у період Великого князівства Литовського та перших десятиліть існування Речі Посполитої, займається луцька дослідниця А. Бортнікова [13–15]. Проблематику рецепції магдебурзького права у волинських містах та містечках на архівних джерелах розглянуто у розвідках відомого львівського урбаніста А. Заяця [16–18]. Питанням сприйняття вірності та зради у свідомості міщан Київщини та Волині присвятила свою розвідку київська дослідниця Н. Білоус [10]. Її авторству належить також першопублікація тестаментів луцьких міщан кінця XVI – першої половини XVII ст. [11].

Стаття має на меті продемонструвати сферу взаємодії та взаємовпливів двох міських урядів – магістрату і гроду на інституційному та особистісному рівнях, а також охарактеризувати позиції міщан щодо обох владних структур у визначених політико-побутових ситуаціях міста середини XVI ст.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Магістрат і грод: два уряди в системі поділу та прерогатив судочинства. Однією з основних функцій владних структур у ранньомодерному часі була судова. Так, за листом-привілеєм великого князя литовського Олександра Ягеллончика від 31 липня 1497 р., який конфірмавав Лучеську право магдебургії, лучани, що переходили до юрисдикції магістратських урядників, мали вирішувати свої справи та суперечки в новоутвореному міському уряді на основі артикулів «права маидемборского» [6, с. 12–16; 13, с. 100].

Однак, як свідчать джерела, у життєвій практиці тогочасного Луцька магістратський суд і його вирок не завжди були останньою інстанцією. Наприклад, у травні 1561 р. князь Матвій Четвертинський подав до гродських актів заяву про передачу на поруки лентвійту луцьких міщан, які були звинувачені у вбивстві його боярина. Тіло вбитого до остаточного вирішення справи мало перебувати в ратуші. М. Четвертинський виявив бажання судити винних за магдебурзьким правом, а не за статутом. Однак, незважаючи на приналежність міщан-злочинців до міської юрисдикції, остаточне рішення про суд за тими чи іншими правничими нормами, мав прийняти сам король [8, с. 18].

Подібний випадок гродські книги фіксують і 2 вересня 1562 р.: єврей на прізвище Шлонкович просив уписати до актів його скаргу на луцького міщанина Парфена Щетинку – сина луцького бурмістра Василя Лук'яновича Щетинки. За словами Шлонковича, коли той вів на уряд людину, винну йому гроші, молодший Щетинка вчинив на нього злочинний напад, жорстоко побив і втік разом із боржником. Логічно, що судочинство над П. Щетинкою мав здійснювати магістрат. Однак того самого дня міські урядники прийшли до гроду, засвідчивши, що суд над міщанином не відбувся, оскільки жид Шлонкович забажав, аби винного судили «правомъ земскимъ, а не магдебургскимъ» [9, с. 25–26].

Незадоволені вердиктами міських урядників люди йшли оскаржувати їх до гроду. Так, наприклад, було 22 лютого 1566 р., коли до Войтеха Красовського, луцького замкового воротного, звернувся коденський вїт Матвій Панкович Скерсновський, просячи про урядового вижа і свідків, з допомогою яких мала би бути відновлена справедливість. Виж, Матис Миколаевич, та свідок на ім'я Остап, повернувшись із міста, свідчили: «были есмо во вряду местского, в дому воитовском. Там ж пан Матфеи, воит коденский, обачившы вряд местский ку праву в зуполномъ засаженю, тоест пана Сщасного Кресимовского, лантвоита луцкого, при нем пана Грицка Посолейка, Васка Лукьяновичу, Миска Чеховича, а Михаила, бурмистров и радец места луцкого со всеми присяжниками чинил жалобу на Яна Золотаря, мещанина луцкого о положенее тастаменту небожчика олекшого, сыновца своего». За словами вижа із замковими помічниками, по смерті вїтівського сина, городянин Ян Золотар привласнив усі його маєтності та статки. Зрозуміло, що такий розвиток подій викликав обурення і спротив батька покійного, який закликав магістратський уряд вирішити справу за «водлеи обычаю права маидемборского». Тоді, як вказує запис в актовій книзі, міський уряд, вислухавши обидві сторони, все ж дозволив Золотареві заволодіти статками покійного войтовича через два тижні. Такий присуд магістратського суду не задовольнив коденського вїта, і він «на то отказаль, иж кгда вша млсть, вряд местский, не слушне и не водлугъ права маидемборского тому Яну Золотарови допускаете и поступаете двох недель, я с тымъ всимъ апелюе до его королевское млсти, а вряд местский и сторона отпорная апелецей ему допустити не хотели и не допустили». Саме тоді, як розповідає документ, Матвій Панкович і звернувся до гродського суду, заручивши на дві копи литовських і луцького міщанина Яна Золотаря, і міський уряд, «абы его (Золотаря. – О. Ш.) до права нигде не опускали» [3, арк. 51 зв.–52 зв.].

Наприкінці грудня 1566 р. до луцького гроду для засвідчення несправедливості прийшов замковий воротний Луцька Войтех Красовський. Він сам, у разі відсутності старости чи підстарости, неодноразово записував до актових книг «жалі» лучан та мешканців Луцького повіту. Тепер же гродський урядник покірливо просив підстаросту Андрія Івановича Русина зафіксувати його скаргу: «тыхъ часов недавно прошлых, мсца декабря двадцатого дня, в пятницу, шла жона моя Татьяна, зъ замку до лентвоита места Луцкого, пна Станислава Романовского, оповедаючи и жалуючи о зранене мое, которое ся ми стало от жоны Федора Ксалковича в дому князя преоровомъ. То пакъ деи жона Ксалковичова, Ганна, мало на том маючи, же мене зранила, але деи еще перыемши жону мою Татьяну

на улицы перед домом пресоровым рожномъ збила и за груди взявши, споличковала и сколоти хотела, аж деи еє Янь Золотарь и муж еє Федор ратовали, при которомъ деи битю и шарпаню у жоны моеє на тотъ час зъгинуло зъ-за пазушы с хусткою тридцать таляров. Што деи жона моя того ж часу людемъ добрымъ оповедала, и на враде мєстьскомъ п̄ну лентвоиту ожаловала» [3, арк. 507–507 зв.].

На перший погляд, подвійне оскарження викликає подив. Однак така судова практика має логічне пояснення: оскільки інцидент відбувся на території міської юрисдикції і шкоду завдала підпорядкована магістрату міщанка Ганна Ксалковичова, постраждала Тетяна Красовська подала скаргу на ратуші. Разом з тим, сім'я Войтеха Красовського входила до юрисдикції замкового уряду, тож воротний ішов із засвідченням побоїв та майнових втрат до гроду.

Звичайно ж, на основі кількох прикладів не можна стверджувати про однозначну меншовартість магістратського суду перед гродським. Ясно, що в кожній із влад була своя сфера підпорядкованості й були справи, що вирішувалися лише на гроді чи тільки в ратуші. Проте оскільки джерелом вивчення історії Луцька означеного періоду є гродські книги, то саме вони і містять інформацію про неординарні випадки, коли рішень та постанов бурмістрівсько-радецької і вїтївської влади було недостатньо, або вони просто не влаштовували позивачів. Наведені сюжети з луцької міської історії XVI ст. засвідчують взаємопов'язаність урядів, їхню взаємодоповнюваність у розв'язанні нагальних проблем поспільства Луцька.

Замкові урядники гроду як важелі нововведень у міській магістратській владі. Ситуація, у якій перетнулися інтереси двох міських влад – замкової і магістратської, і яка водночас викликала гостру реакцію луцької міської громади, склалася на початку 1566 р. У понеділок, 28 січня, до луцького замку прийшов дворянин Василь Мацкович, просячи у Петра Хом'яка, урядового вижа, замкового службеника, «перед которыи бы мель подавати листъ его королевское мл̄сти бурмистром, радцамъ и всимъ мещаномъ мєста луцкого». Підстароста відіслав до магістратських урядників разом з В. Мацковичем Ждана Павловича. Через певний час виж, повернувшись із міста, за судочинською традицією XVI ст. подав своє свідчення до актової книги. Ждан Павлович зазначив, «и ж пан Василеи Мацкович, дворянин его королевское мл̄сти, передо мною лист гдр̄ськии подавал бурмистром и радцамъ мєста луцкого, в дому пана Грицка Посолєика». Королівський лист у луцькому міському уряді зачитав їхній писар Богуш Ванкович. У посланні городянам указувалося, «абы они никого иного не были послушны и ни перед ким ся иным не справовали в потребах своих, одно, абы были послушни маршалка гдрского, его мл̄ст[и] пана Михаила Ела Малинского» [3, арк. 24].

Тобто йдеться про фактичне призначення королівською владою нового вїта, а отже луцька міська громада, на відміну від міщан Києва, не мала права на вільне обрання цього урядника. Кияни ж, зокрема, мали вольність на обирання чотирьох кандидатур із наступним затвердженням однієї з них королем [12, с. 93]. Королівське розпорядження зобов'язувало поспільство до віддавання усіх міських прибутків новопризначеному вїту та його лентвїту, яким став Станіслав Романовський.

Проте на цьому справа не закінчилася, оскільки тоді ж до Луцька приїхав Микола Лисаківський, що мав чин любачівського каштеляна, і попросив замкового вижа, аби той прийшов у дім Матиса Кравця, де Лисаківський мешкав під час перебування в Луцьку. Потім каштелян відіслав свого слугу за вже знайомим нам Василем Мацковичем, який привіз луцьким міщанам королівський лист на підданство новому вїту Михайлові Сло-Малинському. Далі події розгорталися вкрай цікаво: «а кгда ж пан Василеи приехал до него, пан Лысаковский ему мовиль: “слышу пане Василе, и ж деи твоя мл̄ст в тутошнее воитовство луцкое хочеш увязовать пана Михаила Ела, а я... наперед в тутошнее воитовство на господаря его лист увязаль. И буду тебе с того боронити моцно, о том ведаи, и всемъ бурмистромъ, радцамъ и всимъ мещаномъ луцкимъ грозно росказую, абысте ся во всемъ пану Василеви, дворянину, его королевское милости моцно боронили естли бы ся у вас чим колвекъ уступоват хотель яко о то, и лантвоитом вамъ zostавую того ж Щасного Кресимовского, которыи до сего часу у вас лантвоитом был”» [3, арк. 24 зв.]. Ситуація і справді склалася неоднозначно: обом – і Мацковичу, і Лисаківському – король видав привілейний лист на «увязанє» в луцьке вїтївство. Міська громада була розгублена, адже двоє королівських службовців засвідчували правомірність своїх дій офіційним документом. Тоді, як свідчить актова книга, «бурмистр мєста луцкого Стецко Ленкович, повставши, мовил: “панє любачевскии, волимо мы твоеє мл̄сти и вряду твоего послушни быть нижли пана Михаила Ела”». Незадоволений таким ходом подій, Василь Мацкович запитав бурмістрів та радців з поспільством, чи то є їхнє спільне рішення, на що той же Ленкович відповів: «они повидали, хто будут дужчи, того мы будемъ послушни» [3, арк. 24 зв.].

Однак і тоді суперечки за вйтівство в Луцьку не вщухли: 30 січня на грод знову прийшов Микола Лисаківський, аби довести своє право на урядництво. Любачевський каштелян свідчив: «иже деи от немалого часу з росказанья гд̄ря короля, его млсти, въ долгу его королевское млсти, коториы долгъ небожчикъ пан Кгабрियाль Тарло, кашталаян радымьскии, на п̄нох Борзобогатых его злеццылъ, увязалъся, яко во вси именья их, такъ теж и у воитовство луцкое, в Красное и омеленикъ (тодішні села Красне та Омеляник нині є районами Луцька. – *О. Ш.*) через дворянина его королевское млсти, пана Дахна Федоровича за записомъ панов Борзобогатых (синів попереднього луцького вйта Івана Борзобагатого-Красенського. – *О. Ш.*) и за листы его королевское млсти увяжчили, якожь листъ короля, его млсти, увяжчиє. Так теж и лист того дворянина гд̄р̄ского, пана Дахна Федоровичов мн̄е на вряде ѡказоваль». Правдивість слів Лисаківського підтвердили і сини Івана Борзобагатого – Василь та Степан Красенські. Окрім того, каштелян повідомив про ще одного претендента на вйтівську посаду в Луцьку – королівського дворянина Василя Корнофеля, однак, як зазначив сам Лисаківський, «я, видячи иже великое кривде и шкоде праву его королевское млсти быти того увязання у воитовство луцкое тому дворянину его королевское млсти пану Василю Корнофелю заборонилъ и не поступилъ». Любачівський каштелян навіть приніс із собою до гроду підтверджувальний королівський лист, вручивши його «в небытности его млсти» Богуша Корецького, тодішнього луцького старости, до рук воротному Войтеху Красовському. У документі замковій владі наказувалося, щоб жодному уряднику не було дозволено обійняти посаду луцького вйта [3, арк. 25].

Цей епізод із луцької історії чітко вказує на безпосередню причетність до політичних змін у міському (магістратському) управлінні – призначенні нового вйта – замкової влади: ідучи до бурмістрів, радців та всього луцького поспільства, щоб оголосити їм рішення монарха, королівський служебник найперше звертався до луцького старости, аби той відіслав разом із ним вижа для подальшого засвідчення й запису майбутніх подій (позитивного чи негативного сприйняття міщанами королівського вердикту) до актових книг. Однак подібні нововведення наштовхувалися на гостру реакцію міської громади, яка від різких змін і спорадичних рішень найвищої влади щодо її фактичного підпорядкування тому чи іншому королівському ставленнику часто була розгублена й оголошувала про своє підпорядкування сильнішому.

Магістрат у гродському суді: скарги міських урядників та позови проти них. Звичною практикою у системі луцького міського судочинства було розв'язання непорозумінь урядників магістрату в гродському суді. Наприклад, 3 березня 1566 р. до замкового суду звернулися луцькі бурмістри та радці Григорій Посолейко, Васко Лукашович, Яско Щока Боголюбєць, Миско Чехович, скаржачись від свого імені та всіх луцьких міщан на служебника Михайла Єло-Малинського Станіслава Романовського. Причина скарги була такою: Романовський надто пізно вручив лучанам листа, адресованого господарському маршалку Михайлу Єловичу-Малинському, а також бурмістрам, радцям та усім городянам «жебы платъ поголовныи водлє уфалы и постановєня соиму теперешнего вилинского з мещан и зо всех людеи в мєсте луцкомъ мешкаючих (братъ. – *О. Ш.*)» [3, арк. 58–58 зв.]. Після збору того «плату» М. Єло-Малинський мав відвезти податок до земських бірчих. Гроші мали бути привезені до Вільна «в пяти неделяхъ по новомъ летє, святе минуломъ, в року тепер идучомъ шєстдесять шостому». Урядники вказували, що термін, визначений королівським листом, «вжо давно проминул», і стривожена луцька міська громада на чолі з магістратськими урядниками просила, аби їхнє оповідання було вписане до актовї книги [3, арк. 58–58 зв.].

Довго не зволікаючи, наступного дня із зустрічною скаргою на грод прийшов і Станіслав Романовський. Однак причину непорозуміння він убачав не в собі, а в неправомірних діях бурмістрів та радців, які за свідченням лентвйта не лише вчасно отримали королівський лист-розпорядження, а ще й копію собі з нього зробили, а от платити відмовилися, і навіть наступні неодноразові походи лентвйта спільно із вижами до урядників та міщан успіхами не увінчалися [3, арк. 60–60 зв.].

1 листопада 1566 р. до гродського суду прийшов луцький міський писар Богуш Ванкевич. Магістратський урядник подав скаргу на луцького єврея Іллю та його товариша Шлому Єсковича. Свідчення Ванкевича було сповненим жалю, адже в Луцьку на той час лютувала чума, гинули люди, а згадані жиди «з многими товаришами и помочники своими, едучи зъ Забороля, ѡтвєзши рєчи свои для поветрия, и, ѡпившиє горєлки, почали деи по мєсту коняи з возы порожними гонитъ» [3, арк. 458–458 зв.]. Під час тієї масової істерії дуже постраждала Богушева сестра – Милуха Ванківна. Крім того, урядникова спроба заспокоїти розбійників мало не обернулася лихом і для нього. Це, власне, стало причиною звернення та внесення скарги до міського вйтівського й гродського судів Луцька [3, арк. 458–458 зв.].

До гродського суду приходили із позовами як проти урядників зокрема, так і проти магістрату загалом. Так, зі скаргою на бурмістра Василя Щетинку до гроду восени 1566 р. прийшов міщанин Батко Мисанович. Луцький єврей скаржився, «штож деи закупил есми з нимъ став на Стыру под замком перемилским у его млсти кнзя Лва Санкгушковича Кошерского за поль четверта ста копь гршеи литовских, на што деи и арендну от кнзя его млсти маемъ, которая деи аренда у него (Василя Щетинки. – О. III.) есть, бо м ся ее ему яко товаришу своєму зверил. За которою деи арендою он, не даючи мнѣ знати, кромъ ведомости моее, ехал, и став роскопал, и рыбы половивши, колкодесят бочок забил и береговую рыбу продавал». Мало того, як з'ясувалося згодом, луцький бурмістр без відома позивача продав обидві частини ставка своєму сину Пархому. Однак, врешті, справедливість взяла верх і результатом непорозуміння стало те, що Батко Мисанович заручив Пархома Щетинку та триста кіп литовських грошей королю, аби той повернув Мисановичу борг і без відома єврея-лущанина риби більше не виловлював і нею не гандлював [3, арк. 498 зв.–499 зв.].

Яскравим прикладом скарги, поданої до гродського суду проти луцького міського магістрату, є звернення від 21 липня 1598 р. до замкової влади шляхтича Григорія Котельницького, котрого скривдили Богуш Ванкевич, Яско Андросович, Олексій Андросович, Антон Литвин Процопа, Миско Пилипович, Семен Согнейко та Семен Федорович, які, власне, і входили до бурмістрівсько-радецької частини магістрату. За свідченням Г. Котельницького, згадані представники міської влади спіймали ні в чому не винного шляхтича на Глушецькому мосту, і «яко якого злочинцу, у воду подъ дворъ пана Стефана Кнегинского», а по тому ще й кинули до ратушної в'язниці, де утримували невільника до ранку. Визволяти знатного пана до ратуші ходив сам луцький гродський суддя Аврам Линевський разом із возним Пилипом Жабичом Верпетинським. Звільнивши Григорія Котельницького із незаконного ратушного полону, замкові урядники засвідчили кривди шляхтича, що їх завдали йому представники магістрату, а скаргу на них, не зволікаючи, вписали до актових книг [5, с. 141–144].

Тож і сфера судової практики, у якій безпосередньо на стороні позивача чи відповідача фігурували славетні представники луцької магістратської влади, не була позбавлена участі замкового старостинського управління: вирішуючи свої проблеми, міські урядники йшли до замку за офіційним свідком – вижем, який, пізніше вніс би своє свідчення до гродських актів. Водночас, склавши форму того чи іншого позивного документа і внісши його до вїтївських чи радецьких книг, міщани часто просили про їхнє повторне фіксування і в замкових судових документах. Однак, якщо виникали проблеми в магістратському середовищі і вїт був зацікавлений у їх вирішенні на користь тієї чи іншої сторони (як-от у випадку зі справою про поголовний плат у Луцьку 1566 р., коли до гроду прийшли бурмістри та радці, що свідчили проти лентвіята Станіслава Романовського, який був ставлеником вїта Михайла Єло-Малинського), міські урядники зі зверненнями й скаргами йшли до гроду.

Два уряди і міська громада: декілька епізодів з історії відносин. Славними представниками луцького міського соціуму XVI ст. були члени ремісничої братії. З утвердженням у Лучеську магдебургії та створенням нового уряду, частина ремісничих корпорацій міста перейшла до сфери впливу магістрату. Перелік цехів, які мали коритися рішенням бурмістрів та радців, а також сплачувати податки до міської скарбниці, фіксує люстрація Луцького замку 1552 р. Це були ковалі, кравці, кушніри та римарі. Очевидно, цей перелік не є повним, тому що в тому ж часі документи фіксують у Луцьку цехові організації мулярів, пивоварів, золотарів, полотнярів, кухарів [2, арк. 10 зв., арк. 14, арк. 54; 18, с. 151].

Цікаво, що, навіть перебуваючи в цілковитому підпорядкуванні магістрату і не виконуючи жодної роботи на користь старостинської влади, згадані в описі Луцького замку міщани-ремісники все ж повинні були сплачувати на замок один раз у рік святковий податок: «z kowalskoho, z kraweckoho, z kusznierskoho, z rymarskoho, kotoryie cechy samy pod prawom mestkim sut i z adnoho powynowactwa, any roboty na zamok ne czynat, y cechmystra samy sobi obyraiut, odno tot plat uroczysty u hodu na deñ swetoho Mekoły, swiata osennoho, bud ich malo, bud ich mnoho, platiat» [7, с. 172]. Характерно, що цей запис зроблено староукраїнською мовою в латинській транслітерації.

У червні 1564 р. великий князь литовський та король польський Сигізмунд I Август повторно видав кравецько-кушнірській корпорації луцьких міщан привілей-підтвердження прав та вольностей, який також містив у собі артикули ремісничого статуту. Текст документа чітко визначає сферу впливу на цех міської (магістратської) влади і водночас указує на випадки, коли ремісники мали йти до замкового уряду. Так, обрання ремісниками нового цехмістра мало бути узгодженим і схваленим урядниками магістрату, а після того, як ім'я нового очільника цеху було прописано в міські книги

(цехмістром кравецько-кушнірської організації луцьких міщан у 1564 р. став Матис Іринович), кандидатуру мав затвердити король: «они (ремісники. – *О. III.*) тепер обобравъши межі собою старшимъ цехмистромъ для порадоку тыхъ справъ ихъ всихъ кравецькихъ и кушньнерскихъ Матыса Іриновича Кравъца, и то на врадъ мѣста тамошньного передъ воитомъ, бурмистромъ и радцами оповѣдали, якожь и выпишь съ книгъ мѣстскихъ того оповѣданья своего передъ нами оказывали» [1, арк. 382 зв.]. Водночас тих ремісників, що чинили непослух цехмістру чи артикулам статуту, старша братія мала приводити до замку: «А которіе бы противько цехмистра и братьи своеѣ цеховоѣ, всему цеху и сѣи уфалѣ былъ, а тыхъ артыкуловъ вышѣи описаныхъ зыступилъ и послушонъ быти не хотель, або ремѣство надъ заказъ цехмистровъ и уфалу ихъ братьскую робиль, в такового они роботу брали. А на врадъ нашъ замъковыи выдавати вольни были и кождого такового противного врадъ замъковыи караль виною на насъ, гсдра, трима рублями грошеи» [1, арк. 382].

1569 р. став часом утворення нової держави – Речі Посполитої, що виникла в результаті добровільного об'єднання Польського королівства і Великого князівства Литовського внаслідок підписання унії в польському місті Любліні. До складу новоутвореної країни відійшли і волинські терени, а їхні жителі – шляхта й зем'яни, гродські та міські урядники з поспільством у червні 1569 р. чинили присягу монарху Речі Посполитої – Сигізмунду Августу. Найперше в Луцьку королю присягнули замкові урядники – підстароста Петро Хом'як, гродський суддя Тит Хом'як, писар Федір Русин, воротний Ярош Паликієвський. Разом з ними присягу здійснювали шляхтичі Луцького повіту, причому не лише за себе, а й за підданих своїх маєтностей [4, с. 4–15]. А от імена представників луцької міської громади фіксуються в спільній присязі з магістратом, 23 червня 1569 р. Тоді у вірності Сигізмунду Августу присягнули бурмістр Василь Лукашевич, райці Юско Щока, Іван Андросович та Миско Плавша, міський писар Богущ Ванкович, лентвіт Степан Мискович, лавники Іван Павлович, Яцко Степанович, Ян Андрієвич, Петро Дубов'яка, Яцко Лецкович, Самійло Максимович, Федір Юревич, Дмитро Андрієвич та вїтївський писар Іван Павлович. Відразу після них текст присяги за себе та своїх братчиків зачитали цехмістри та майстри луцьких ремісничих організацій: Клим Гриневич – очільник кравецько-кушнірської братії, кравець Іван Васкович та Степан Кушнір. Від об'єднаної корпорації ковалів, золотарів, слюсарів, римарів, лучників та сідлярів із клятвою були репрезентовані Миско Кузьмич – їхній цехмістр та золотар Ян Малонкович із сідлярем Остапом. Шевців представляли Миско Сапонович (цехмістр), Яцко Кузьмич та Кузьма Нестерович. За всю луцьку громаду відданість монарху засвідчили постригачі Матей Малина та Блажей, міщани Кузьма Мискович, Федір Скрипиця, Демид Торокан, Богдан Половко, Васко Деружка, Болеслав, Томило Степанович та Федко Опанасович [4, с. 15–16]. Разом із цими міщанами, присягали й представники етнічних меншин Луцька XVI ст.: вірмени Бернат, Симон, Іванис, священник Вартик за себе і всю вірменську громаду, а також представники рабанського та караїмського зборів Мошко, Шенко, Мордухай, Батко, Гошва, Мисин, Шанко та Волчко [4, с. 16–17].

Факт спільної присяги міського соціуму з представниками магістратської влади безпосередньо вказує на їхню взаємопов'язаність, тобто підпорядкування міщан магістрату. Відповідно із замковими урядниками присягали зем'яни та шляхта, що належали до старостинської юрисдикції і, у разі виникнення непорозумінь чи правопорушень, підлягали гродському судочинству.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, давній центр Волинської землі, Луцьк, у другій половині XVI ст. перебував на етапі сприйняття й утвердження норм самоврядних традицій європейського магдебурзького права. З одного боку новий уряд – магістрат, під юрисдикцію якого за великокнязівськими та королівськими привілеями відійшла частина Лучеська з його мешканцями – шляхетними та славетними міщанами, закріплював свої позиції в міському управлінні. З іншого – давніша старостинська влада все ж зберігала сильні позиції в контролі над політичною ситуацією в Луцьку. Разом з тим, ті чи інші рішення магістратського та замкового урядів мали безпосередній вплив на міську громаду і часто-густо знаходили або підтримку луцького міщанства, або наштовхувалися на гостру реакцію та відвертий непослух.

Джерела та література

1. Волинський краєзнавчий музей (далі – ВКМ). Інвентарний № ДМ 17729–17733. – 5 арк. Фотокопія з: Російський державний архів давніх актів, ф. 389, оп. 1, спр. 41, арк. 381–383.
2. Центральний державний архів України, м. Київ (ЦДІАК України), ф. 25, оп. 1, спр. 2. – 1800 арк.
3. ЦДІАК України, ф. 25, оп. 1, спр. 8. – 509 арк.

4. Архив Юго-Западной Руси (Архив ЮЗР). Постановления дворянских провинциальных сеймовъ, въ Югозападной России [Актовые материалы]. – Ч. 2, т. 1. – Киев, 1861. – 531 с.
5. Архив ЮЗР. Акты о козаках (1500–1648) [Актовые материалы]. – Ч. 3, т. 1. – Киев, 1863. – 434 с.
6. Архив ЮЗР. Акты относящихся к истории городов Юго-Западной Руси [Актовые материалы]. – Ч. 5, т. 1. – Киев, 1869. – 736 с.
7. Архив ЮЗР. Акты о заселении Юго-Западной России [Актовые материалы]. – Ч. 7, т. 1. – Киев, 1886. – 647 с.
8. Опись актовой книги Киевского центрального архива № 2035. – Киев, 1883. – 33 с.
9. Опись актовой книги Киевского центрального архива № 2038. – Киев, 1884. – 36 с.
10. Білоус Н. «Вірність» і «зрада» у світосприйнятті міщанства Київщини та Волині в XVI – першій половині XVII ст. [Текст] / Н. Білоус // Соціум : альманах соціальної історії. – 2006. – Вип. 6. – С. 141–160.
11. Білоус Н. Заповіти луцьких міщан кінця XVI – першої половини XVII ст. [Текст] / Н. Білоус // Старий Луцьк : наук.-інформ. зб. – Вип. VII. – Луцьк : ВМА «Терен», 2011. – С. 191–204.
12. Білоус Н. Київ наприкінці XV – у першій половині XVII століття. Міська влада і самоуправління [Текст] : монографія / Наталя Білоус. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 360 с. – Бібліогр. : с. 286–312.
13. Бортникова А. В. Грамоты на магдебургское право городу Луцку XV–XVI веков [Текст] / А. В. Бортникова // Славяноведение. – 2010. – № 2. – С. 88–104.
14. Бортникова А. Запровадження магдебурзького права у місті Луцьку в XV ст. (грамоти 1432, 1497 років) [Текст] / А. Бортникова // Наук. вісн. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Іст. науки. – 2009. – № 22. – С. 162–171.
15. Бортникова А. Привілей Стефана Баторія 1576 р. на підтвердження м. Луцьку магдебурзького права [Текст] / А. Бортникова // Літопис Волині. – 2011. – Чис. 9. – С. 15–19.
16. Заяць А. Рецепція магдебурзького права на Волині до кінця XV ст. // Осягнення історії : зб. наук. пр. на пошану проф. М. П. Ковальського. – Острог ; Нью-Йорк, 1999. – С. 272–277.
17. Заяць А. Управління та самоврядування в містах Правобережної України у XVI – першій половині XVII ст. за даними локаційних привілеїв та документів / А. Заяць // *Urzędy państwowe, organy samorządowe i kościelne oraz ich kancelarie (na polsko-ruskim pograniczu kulturowym i etnicznym w okresie od XV do XIX wieku)* / pod redakcją H. Gmiterka i J. Łosowskiego. – Kraków : Awalon, 2010. – S. 227–239.
18. Заяць А. Урбанізаційний процес на Волині в XVI – першій половині XVII ст. [Текст] / А. Заяць. – Львів : Добра справа, 2003. – 206 с.

Штанько Оксана. **Луцк: город и социум во второй половине XVI в.** «Столечний град» Волинської землі Луцк має славу і насичену подіями історію. Чрезвычайно важним для міста був період XVI в. – час утвердження норм європейської магдебурзької, яка передбачала видалення з-під замкової старостинської влади частини міста і перехід її під юрисдикцію нової влади – магістрата. Однак, навіть будучи розділеними на дві частини в правовому сенсі, луцькі мешканці продовжали жити в одній і тій же міській території, по старим правилам вирішувати побутові спори і проблеми на ринку або в ратуші, підтримувати або осуджувати дії бурмістрів з райцями або старости з замковим суддею. В постійній взаємодії знаходилися і два міські правління: перебуваючи в спірних ситуаціях, представники магістрата неодноразово приходили «за справедливістю» до замку, а замкові чиновники часто отстаювали права «подопечних» мешканців перед судом магістрата. В той же час, діючи проти інтересів міщан, репрезентанти влади отримували в відповідь відкритий непослух, який веде до політичних трансформацій в структурі міських установ.

Ключевые слова: Луцк, міщанство, магістрат, град, міські урядники.

Shtanko Oksana. **Lutsk: City and Society in Second Half of XVI Century.** «The capital city» of Volyn land Lutsk has a proud and rich on events history. The most important period in the town's history was sixteenth. It was the time of establishment of a European norms of Magdeburg law, which included removal of the county government under the castle of the city and moving to her own jurisdiction by qualitatively new government – city council. However, even when divided into two parts in the legal sense Lutsk citizens continued to live in the same Lutsk, tackle domestic disputes and problems in Grod or at City Hall, to support or condemn the actions of government officials. Two city governments were in constant interaction- find themselves in contentious situations repeatedly council representatives came for «justice» to Grod court, and castle officers often defended the rights of their «wards» townspeople at court of magistrate. However, acting against the interests of town community, representative of the city government received outright disobedience, which led the political transformation in the structure of urban institutions.

Key words: Lutsk, the town community, the magistrate, grod (castle court), town officials.

Стаття надійшла до редколегії
24.04.2013 р.